

5. РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

DOI: <https://doi.org/10.32838/2523-4803/71-1-10>

УДК: 332.1; 338.2

Костецька І.І.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки та менеджменту,
Карпатський інститут підприємництва Університету «Україна»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5340-0145>

Стрільчук Р.М.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки та управління бізнесом,
Рівненський державний гуманітарний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9287-5351>

Kostetska Iryna

Carpathian Institute of Entrepreneurship, University of Ukraine

Strilchuk Ruslan

Rivne State University of Humanities

КООПЕРАЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ: ПРИКЛАДИ ПОЛЬЩІ

Статтю присвячено вивченню діяльності польських сільськогосподарських кооперативів, які є вагомим складником розвитку сільських територій. Наведено аналітичні дані щодо їх кількості, розмірів та залучених членів. Розглянуто процес часткової трансформації сільського господарства Польщі до вимог Спільної аграрної політики після вступу Польщі до Європейського Союзу і його переваги. Проведено аналіз програм сприяння і розвитку сільського господарства в Польщі, зокрема «Polska Smakuje» і «Poznaj Dobrą Żywność», які розроблені і підтримуються Міністерством сільського господарства та розвитку сільських територій Польщі. Сформовано висновки і внесено пропозиції для імплементації польського досвіду в Україні. Це є важливим питанням після завершення реформи децентралізації для забезпечення розвитку сільських територій у нашій країні.

Ключові слова: кооперація, сільськогосподарські кооперативи, сільські території, польський досвід, розвиток.

Постановка проблеми. Трансформація аграрного сектору в Україні зумовлює необхідність побудови спільних інтересів для розвитку сільських територій, а зміст кооперативного складника формується з урахуванням євроінтеграційних процесів. Це проявляється у процесі реформ, що передбачають концептуальні зміни системи державного управління та залучення безпосередньо сільських громад до формування й реалізації територіального розвитку на всіх рівнях.

Під час адміністративної реформи в Україні головними завданнями сільської громади є раціональне використання та розвиток існуючого потенціалу, розроблення комплексу заходів, спрямованих на створення умов для зменшення відтоку молоді з поселення шляхом створення робочих місць та збільшення її дохо-

дів. Політика місцевої влади спрямована на підтримку розвитку малого та середнього підприємництва. Очікується, що поширення кооперації в сільській місцевості збільшить згуртованість жителів, поліпшить рівень їхнього життя та підвищить ефективність сільськогосподарської діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Традиційно склалося, що сільські території асоціюються лише із сільськогосподарською діяльністю. Проте все більше наголошується про потребу їх систематичної підтримки в напрямі багатофункціонального розвитку. Як стверджує польський учений А. Rosner, розширення несільськогосподарських функцій – це можливість поліпшити їх фінансове становище і знизити тенденцію депопуляції (за рахунок збільшення робочих місць) [8].

Розвиток сільських територій багато вчених убаचाє саме в просуванні кооперації. Процеси формування та функціонування сільськогосподарської кооперації висвітлено в багатьох працях вітчизняних учених, зокрема М.Й. Маліка [11], Ю.Я. Лузана [11], О.М. Соколовської [12], О.Г. Шпикуляка [12], а також зарубіжних S. Zawisza, M. Szkatulski [10]. Проте низка питань залишається не вирішеною, зокрема вивчення зарубіжного досвіду, що й зумовило необхідність даного дослідження.

Формулювання цілей статті. Мета статті – проаналізувати діяльність польських сільськогосподарських кооперативів для можливості їх імплементації в Україні. Запозичення досвіду дасть змогу сформувати пропозиції для розвитку сільських територій і підвищення їх ефективності.

Виклад основного матеріалу. Вступу Польщі до Європейського Союзу в травні 2004 р. передувала багаторічна підготовка. Це призвело до необхідності пристосування вітчизняного сільського господарства до вимог та принципів Спільної аграрної політики. Усі зміни відбувалися за консультативної підтримки відповідних установ. У Польщі найбільшими та найстарішими з них є Сільськогосподарські дорадчі центри, які також зазнали змін, щоб адаптуватися до нових вимог. Сільське господарство цієї країни розвивалося протягом декількох десятиліть у різних умовах економічного середовища, як результат, це спровокувало небажання діяльності підприємств за звичною формою господарювання. Тому для того щоб відновити можливість конкурентоспроможних фермерських господарств, постала необхідність підтримки процесів консолідації суб'єктів господарювання, що працюють у сфері агробізнесу [10].

На думку експертів, проривним у формуванні позитивної тенденції польських фермерських господарств був 1991 р. [4]. Саме тоді розпочався процес припинення діяльності ферм, які не здатні відновити виробничий потенціал.

Сільськогосподарські виробничі кооперативи (Rolnicze spółdzielnie produkcyjne – RSP) – це специфічна форма сільськогосподарських кооперативів, яка зустрічається лише в деяких країнах Європейського Союзу. Це багатосімейні ферми, члени яких поєднують роботу на своїй фермі з членством у кооперативі. Нині в країні діє 700 сільськогосподарських виробничих кооперативів, і кількість їхніх членів становить приблизно 42 тис. Близько 8 тис осіб – членів кооперативних сімей також працюють сезонно. Понад десяток тисяч фермерів постійно співпрацюють із виробничими кооперативами. Їх площа займає приблизно 250 тис га сільськогосподарських угідь. Переважає рослинництво, у тому числі вирощування зернових – 70% від загального обсягу виробництва. На другому місці – кооперативи з продукцією тваринництва, за ними йдуть кооперативи, що поєднують польові культури та тваринництво. Сьогодні середня площа сільськогосподарських виробничих кооперативів у Польщі становить 652 га сільсько-

господарських угідь. Середній загальний дохід з 1 га ріллі за останній рік становив близько 9 500 злотих. У середньому в кооперативі працюють чотири особи на 100 га, а продуктивність перевищує 73 тис злотих на людину [2].

Великі виробничі кооперативи також створюють власні комерційні мережі, це й роздрібні, й оптові торгові точки. Сервісна діяльність для окремих фермерів, транспортні, ремонтні та будівельні послуги. Агротуризм розвивається все більше і більше [3].

Групи сільськогосподарських товаровиробників (Grupy producentów rolnych (GPR) створюють нові можливості для фермерів на ринку, даючи їм змогу поліпшити прибутковість фермерських господарств, отримуючи кращі умови для реалізації продукції більшими партіями та спільного придбання засобів для виробництва з меншими витратами. На кінець червня 2013 р. в Польщі діяло понад 360 кооперативних груп сільськогосподарських товаровиробників. Ця форма кооперативу набуває все більшої популярності. Про це свідчить систематичний високий темп створення нових кооперативних груп. Із загальної кількості понад 220 груп сільськогосподарських товаровиробників, створених у 2011 р., понад 60 були створені у формі кооперативів, тоді як у 2012 р. із 230 створених груп 81 кооператив. Групи сільськогосподарських виробників отримують одноразову фінансову підтримку для створення та діяльності групи протягом перших п'яти років діяльності залежно від обсягу торгівлі товаром або групою продуктів, для яких вона була створена. Загальний ліміт цієї підтримки становить 390 тис євро на групу. Національна кооперативна рада проводить інтенсивні заходи, що підтримують організацію фермерів в економічні структури, з особливим акцентом на форму кооперативу шляхом навчальної, консультативної та видавничої діяльності. З 2007 р. в садибі Національної кооперативної ради працює Консультативний пункт для груп виробників сільськогосподарської продукції [3].

Люблінське воєводство – один із регіонів, для якого характерна значна роль сільськогосподарського сектору. Сприятливі умови для сільськогосподарської діяльності визначаються насамперед сприятливими ґрунтово-кліматичними чинниками та значною часткою сільськогосподарських угідь. Любельщина є лідером у багатьох сільськогосподарських та фруктових культурах, включаючи малину, смородину та агрус [2].

Розглянемо успішні приклади сільськогосподарських кооперативів, які функціонують на території Польщі. Станом на 2018 р. у країні діяло 68 садівничих та бджолярських кооперативів, 16 з яких входять до Ревізійного союзу садівництва та бджільництва [2]. Більшість кооперативів розташована у сільській місцевості. Вони збирають виробників овочів, фруктів, квітів, меду та супутніх продуктів. Деякі кооперативи продають розплідник та надають професійні поради щодо цього. При кооперативах є пункти збору фруктів та овочів.

До початку 90-х років кооперативне підприємство PHZ «Hortex» було флагманом польського кооперативного руху на світових ринках. Потенціал датсько-шведсько-фінського кооперативу DLG, який був основою для створення «М'ясного закладу» в Соколові-Підляському, спровокував розширення кооперативів на іншому березі Балтійського моря. Однак бренд залишився в Польщі. Сюди входять, наприклад, медовики «Póltorak», «Dwójniak» і «Trójniak», які входять у Люблінський кооператив «Apis», відомі й оцінені в країні та за кордоном. Кооператив продовжує вдосконалюватися та диверсифікувати своє виробництво, виводячи на ринок нові товари. Наприклад, мед «Монастирський» із додаванням тернового соку або «Ядвіга» з додаванням плодів малини та шипшини – це «варіації» за рецептами старих польських напоїв [3].

Кооператив «Samopomoc Chłopska» займається продажем харчових та промислових товарів. Профспілка кооперативу організовує курси та тренінги у галузі технологій, що використовуються у сільськогосподарському виробництві та переробці, торгівлі, збуті та управлінні. Беззаперечними є заслуги SC в оформленні процедур, щодо пошуку й отримання коштів від ЄС для сільських територій та малих міст. Цей напрям діяльності все ще продовжується у формі консультацій експертів у галузі програм розвитку ЄС та використання коштів під конкретні проекти [3].

Асоціація «Активне село» в Джевцях (Stowarzyszenie Aktywne Wieś w Drzewcach) є некомерційною організацією, яка є юридичною особою та інноваційною формою співпраці місцевих громад. Вона була створена за ініціативою багатьох фізичних осіб і неурядових організацій. Асоціація налічує приблизно двадцять звичайних та допоміжних членів. Асоціація «Активне село» в Джевцях реалізувала проєкт під назвою «З лісу, поля та саду – створення мережі з трьох освітніх доріжок вздовж маршруту «Велосипедна країна». Партнер, що підтримував реалізацію проєкту, – Коло сільських домогосподарок у Джевцях. Загальна мета проєкту – збільшення туристичного руху в районі, що підтримується шляхом запровадження нової туристичної пропозиції на основі місцевих природних та культурних ресурсів, що відповідає цінностям сталого розвитку [9].

Для розповсюдження інформації про виробників у Люблінському воєводстві було створено каталог виробників. Розробником системи «Polska Smakuje» є Національний центр сільськогосподарської підтримки [6]. Ураховуючи щораз більше зацікавлення споживачів до польських сільськогосподарських продуктів харчування та з метою збільшення визнання і побудови міцного бренду всі рекламні заходи, що проводяться Міністерством сільського господарства та розвитку сільських територій, Національним центром підтримки сільського господарства, а також іншими установами та організаціями відповідальних за просування польської їжі, вони реалізуються як частина послідовної

та єдиної комунікаційної стратегії. Це полягає у збільшенні ефективності інформаційно-пропагандистської діяльності агропродовольчого сектору. Програма, розроблена Міністерством сільського господарства та розвитку сільських районів, визначає основну ідею просування польської їжі під загальним брендом «Польща смакує» («Polska Smakuje») [6].

Для розвитку аграрного підприємництва Міністерством сільського господарства та розвитку сільських територій Польщі в 2004 р. була спеціально створена програма «Poznaj Dobrą Żywność» («Зустрінь гарну їжу») [5].

Метою програми «Poznaj Dobrą Żywność» є створення позитивного іміджу високоякісних сільськогосподарських продуктів харчування серед вітчизняних та іноземних споживачів. Розміщений на упаковці знак PDŻ допомагає споживачеві вирізнити їх серед багатьох подібних продуктів, які можна знайти на полицях магазинів. Споживач отримує інформацію про те, що вибраний ним продукт виготовлений із перевіреної сировини, що в ньому мало додаткових речовин і що він правильно маркований. Позначення товару логотипом PDŻ – це також можливість просувати товари та компанії як на території Польщі, так і за кордоном, зміцнюючи престиж компаній та репутацію продукції [1].

Виробники та переробники сільськогосподарської продукції незалежно від їх розміру та форми власності можуть подати заявку на відзнаку зі знаком Програми PDŻ. Однією з вимог до участі в Програмі є ведення бізнесу на території Європейського Союзу. Виробник, зацікавлений в отриманні знаку PDŻ для свого товару, може в будь-який час звернутися до міністра сільського господарства та розвитку сільських територій для ініціювання процедури присвоєння. Заявник може подати будь-яку кількість продуктів для отримання знаку якості [1].

Багато фермерів боялися конкуренції з боку більш розвинених країн, коли Польща вступила до Європейського Союзу. Однак швидко виявилось, що те, що спочатку викликало занепокоєння та створювало комплекси, стало перевагою. Фрагментація та низький ступінь хімізації польського сільського господарства означають, що воно має природну схильність виробляти високоякісні органічні та натуральні продукти харчування, які шукають на європейських столах. Завдяки специфічним знанням та навичкам, які передаються фермерам з покоління в покоління, виробники навчаються природному, екологічному землеробству вже в сімейному бізнесі. Вироблена таким чином сировина потім переробляється традиційним, унікальним способом, таким чином, стає продуктом найвищої якості та місцевою гордістю [7].

Висновки. Польща – країна, яка за природними умовами та сільськогосподарським виробництвом схожа на Україну. У цій галузі в обох країнах зайнято близько 20% робочої сили. Економіки Польщі та України є не лише сусідніми, а й досить схожими. Польща

подолала ті самі проблеми, що зараз є в Україні, тому використання досвіду в аграрній сфері може дати Україні потужний поштовх для розвитку. Отже, початковими завданнями для розвитку сільських територій із боку держави мають бути:

- підтримка дрібних виробників та кооперативних асоціацій, створення програм фінансування ефективного сільського розвитку;
- відродження кооперативного руху на селі, що дасть змогу скористатися перевагами великого товар-

ного виробництва та врахувати інтереси сільських товаровиробників;

- підтримка сталого розвитку сільських територій та створення мережі сільського туризму для збільшення добробуту за рахунок використання наявного потенціалу територій.

Очікується, що розширення кооперації за прикладом Польщі збільшить згуртованість сільських жителів, поліпшить рівень їхнього життя та ефективність сільськогосподарської діяльності.

Список літератури:

1. Aktualizacja Strategii zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa – Projekt diagnozy sytuacji społeczno-gospodarczej rolnictwa, rybactwa i obszarów wiejskich w Polsce. 2018 r. Ministerstwo Rolnictwa. Warszawa.
2. Główny Urząd Statystyczny, Warszawa. URL: <https://stat.gov.pl/> (дата звернення: 02.01.2021).
3. Krajowa Rada Spółdzielcza. URL: www.krs.org.pl (дата звернення: 02.01.2021).
4. Michna W. Aktualizacja prognoz w zakresie struktury i liczby gospodarstw rolnych oraz pogłowia zwierząt gospodarskich w Polsce w perspektywie 2020 r. – w świetle wstępnych wyników PSR-2010 r. URL: <https://stat.gov.pl/> (дата звернення: 02.01.2021).
5. Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi. URL: <https://www.gov.pl/web/rolnictwo/poznaj-dobra-zywnosc> (дата звернення: 02.01.2021).
6. Portal Polska smakuje. URL: <https://www.polskasmakuje.pl> (дата звернення: 02.01.2021).
7. Rolnictwo i gospodarka żywnościowa w Polsce. Praca zbiorowa pod redakcją Instytutu Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej. Warszawa 2016. 193 str.
8. Rosner A. Zróżnicowanie przestrzenne obszarów wiejskich. [w:] Nurzyńska I., Drygas M. (red.), Rozwój obszarów wiejskich w Polsce. *Diagnozy, strategie, koncepcje polityki*. IRWiR PAN, Warszawa, 2011. S. 155–174.
9. Stowarzyszenie Aktywna Wieś w Drzewcach. URL: www.aktywnawiesdrzewce.pl (дата звернення: 05.01.2021).
10. Zawisza S., Szkatulski M. Znaczenie grup producentów rolnych w rozwoju wsi i rolnictwa. *Perspektywy rozwoju grup producentów rolnych – szanse i zagrożenia*. 2010. S. 9–23.
11. Малік М.Й., Лузан Ю.Я. Проблемні питання розвитку кооперації та інтеграційних відносин в АПК. *Економіка АПК*. 2010. № 3. С. 3–9.
12. Соколовська О.М., Шпикуняк О.Г. Розвиток сільськогосподарської кооперації в реальному секторі аграрної економіки. *Причорноморські економічні студії*. 2017. Вип. 13–1. С. 68–73.

References:

1. Aktualizacja Strategii zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa – Projekt diagnozy sytuacji społeczno-gospodarczej rolnictwa, rybactwa i obszarów wiejskich w Polsce (2018), [Update of the Strategy for Sustainable Development of Rural Areas, Agriculture and Fisheries – Project for the diagnosis of the socio-economic situation of agriculture, fisheries and rural areas in Poland]. Ministerstwo Rolnictwa, Warszawa, 166 p.
2. Główny Urząd Statystyczny, Warszawa. Available at: <https://stat.gov.pl> (accessed 02 January 2021).
3. Krajowa Rada Spółdzielcza. Available at: [https://www.krs.org.pl](http://www.krs.org.pl) (accessed 02 January 2021).
4. Michna W. (2010) Aktualizacja prognoz w zakresie struktury i liczby gospodarstw rolnych oraz pogłowia zwierząt gospodarskich w Polsce w perspektywie 2020 r. – w świetle wstępnych wyników PSR-2010 r.” [Update of forecasts regarding the structure and number of farms and livestock in Poland in the perspective of 2020 – in the light of the preliminary results of PSR-2010]. Available at: <https://stat.gov.pl> (accessed 02 January 2021).
5. Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi. Available at: <https://www.gov.pl/web/rolnictwo/poznaj-dobra-zywnosc> (accessed 02 January 2021).
6. Portal Polska smakuje. Available at: <https://www.polskasmakuje.pl> (accessed 02 January 2021).
7. Rolnictwo i gospodarka żywnościowa w Polsce [Agriculture and food economy in Poland] (2016) Praca zbiorowa pod redakcją Instytutu Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej. Warszawa, 193 p.
8. Rosner A., Nurzyńska I., Drygas M. (2011) Spatial differentiation of rural areas, Rozwój obszarów wiejskich w Polsce. *Diagnozy, strategie, koncepcje polityki*. IRWiR PAN, Warszawa, pp. 155–174.
9. Stowarzyszenie Aktywna Wieś w Drzewcach. Available at: <https://www.aktywnawiesdrzewce.pl> (accessed 05 January 2021).
10. Zawisza S., Szkatulski M. (2010) Znaczenie grup producentów rolnych w rozwoju wsi i rolnictwa. *Perspektywy rozwoju grup producentów rolnych – szanse i zagrożenia*, pp. 9–23.
11. Malik M., Luzan Yu. (2010) Problemni pyannya rozvytku kooperatsiyi ta intehratsiynykh vidnosyn v APK [Problematic issues of cooperation and integration relations in the agro-industrial complex]. *Ekonomika APK*, vol. 3, pp. 3–9.
12. Shpikulyak O., Sokolovska O. (2017) Rozvytok sil's'kohospodars'koyi kooperatsiyi v real'nomu sektori ahraryoi ekonomiky [Development of agricultural cooperation in the real sector of agrarian economy]. *Prychornomors'ki ekonomichni studiy*, vol. 13–1, pp. 68–73.

КООПЕРАЦИЯ КАК ИНСТРУМЕНТ РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИЙ: ПРИМЕРЫ ПОЛЬШИ

Статья посвящена изучению деятельности польских сельскохозяйственных кооперативов, которые являются важной составляющей развития сельских территорий. Приведены аналитические данные относительно их количества, размеров и привлеченных членов. Рассмотрен процесс частичной трансформации сельского хозяйства Польши с требованиями Общей сельскохозяйственной политики после ее вступления в Европейский Союз и его преимущества. Проведен анализ программ содействия и развития сельского хозяйства в Польше, в частности «Polska Smakuje» и «Poznaj Dobrą Żywność», которые разработаны и поддерживаются Министерством сельского хозяйства и развития сельских территорий Польши. Сформулированы выводы и внесены предложения для имплементации польского опыта в Украине. Это является важным вопросом при завершении реформы децентрализации для обеспечения развития сельских территорий в нашей стране.

Ключевые слова: кооперация, сельскохозяйственные кооперативы, сельские территории, польский опыт, развитие.

COOPERATION AS A TOOL FOR RURAL DEVELOPMENT: EXAMPLES OF POLAND

The paper aims to study the activities of Polish agricultural cooperatives, as an important component of rural development. We analyze data on their number, size and active members, as well as trace the process of partial transformation of Polish agriculture due to the requirements of the Common Agrarian Policy after Poland acceded to the European Union and benefits of such transformation. We demonstrate a number of successful examples of Polish agricultural cooperatives, for instance, (1) "Apis" in Lublin, which includes "Póltorak", "Dwójniak" and "Trójniak"; (2) Samopomoc Chłopska, which provides help for rural areas and small towns in search and applying process to obtain EU funds; (3) Association "Aktywna Wieś" w Drzewcach, which has about 20 regular and support members working on increasing tourism in the area, and creates new tourist offers based on local natural and cultural resources, affordable price ranges, and sustainable development. The special attention was paid to programs of agricultural promotion and development, in particular, "Polska Smakuje" and "Poznaj Dobrą Żywność", supported by the Ministry of Agriculture and Rural Development of Poland. The developer of "Polska Smakuje" is the National Agricultural Support Center. The program aims to promote Polish food under the cognominal brand. The goal of "Poznaj Dobrą Żywność", on the other hand, is to create a positive image of high-quality agricultural food products among domestic and foreign consumers. In conclusions, we draw recommendations for the implementation of the analysed Polish experience in Ukraine. In particular, the system of support small producers and cooperative associations, creation of special and effective financing programs, revival a cooperative movement in rural areas, support the sustainable development of rural areas and creation a network of rural tourism. We insist that the expansion of cooperation, following the Polish example, will increase the cohesion of rural residents and improve their living standards. It is also an important issue to ensure the development of rural areas in our country.

Key words: cooperation, agricultural cooperatives, rural territories, Polish experience, development.